

TEATER JA LAUL OTSEÜTLEMISE KEELES

VEIKO MÄRKA

Antiik-Kreekas tekkisid ja arenesid teater ning muusika käsikäes. Sama võib öelda ärkamisaegse Eesti kohta. Kuigi teerajajateks olid erinevad isikud, siis ajaliselt tekkisid meie algupärased muusika- ja teatrikollektiivid üheaegselt ning seisis rahvusliku liikumise esiridades – sellest hoolimata, et nii ideed kui eeskujud pärinesid saksa ja baltisaksa kultuuriruumist.

Edaspidine areng läks kahe muusa kummardajail lahku nagu kõikjal Euroopas. Teatrikeel ja muusikakeel võivad küll ka täna koos kõlada, kuid mitte üheks sulada.

Võru keeleruumis* toimus muusika ja teatri areng eri radu pidi. Muusika traditsioonid on siin pikad, ulatudes regilauluni nagu ka mujal Eestis. Nagu mujal vahetus see traditsioon ka Kagu-Eestis XIX sajandi teisest poolest alates täielikult saksamõjulise koorilauluharrastuse ning lõppriimilise külalauluga. Samal ajal häabus lõplikult ühine lõuna-eesti kirjakeel.

Võib öelda, et kui teised eestlased hakkasid alates esimesest üldlaulupeost 1869. aastal üha kõvemini ja julgemalt laulma, siis võrukeste hääl jäi hoopis vakka. Umbes saja aasta pikkusest vahemikust 1980-ndate lõpuni saavutas mõni üksik võrukeelne laul üldise populaarsuse – näiteks „Haanja miis” Jaan Rääppo tekstile.

Moodne kultuur kustutas folkloori elujõu (kaduma see tänu rahvaluule kogumise missioonile ei läinud). Lõuna-Eesti keeltes vana pärimus küll kadus, uut omakeelset kultuuri aga ei tekkinud. Ei toimunud ka viimasega seonduvat sõnade ja mõistete hägustumist.

Mida see oma keele säilinud puhtus ja siirus tänapäeval lavalt lauldes või rääkides juurde annab, sellest räägivad tagapool võru ja setu keeles esinejad ise.**

Teatrilinnaks sai Võru ammu, esimehe eestikeelne näidend lavastati 1882. 1927–1948 oli „Kannel” poolkutseline teater, kuni 1951. aastani tegutses Lõuna-Eesti Teater. Paraku polnud see oma keele kasutamise jaoks soodus aeg ning lavalt aeg-ajalt kogemata kostnud võrukeelsed väljendid hoopis häirisid arvustajaid.

1952 jätkas teatritraditsiooni Võru Rahvateater (hiljem Võru Harrastusteater, nüüd Võru Teatriateljee), mis oli ja on traditsiooniliselt üks tugevamaid Eestis.

Iroonilisel kombel pääses „võru keel” nõukogude ajal suure üldsuse ette kõige rohkem kehakeelena – Kai Leete tantsupidudel esitatud tantsuseadetes („Võrokeste tands”, „Kui naine minno pahandab”).

UUS ÄRKAMINE

1987. aastal ilmusid Kauksi Ülle luulekogu „Kesk umma mäge“ ja Madis Kõivu – Aivo Lõhmuse näidend „Põud ja vihm Põlva kihelkonnas nelätõistkümnendama aasta suvõl“. Nii olid korraga olemas kaks autorit ja üks tekst, kes ja mis võrukeelsele teatrile elu sisse puhusid.

Mis puutub laulu, siis see polnud vahepeal kunagi täiesti kadunud ja seda oli pealegi lihtsam viljelda – ka väljaspool Kagu-Eestit. Lisaks kohalikele muusikutele on setukeelseid laule viimase kahel kümnendil esitanud näiteks „Singer-Vinger“ ja „Väikeste Lõõtspillide Ühing“.

Alates Eesti taasiseseisvumisest on lõunaeesti teater ja laul arenenud suhteliselt kiiresti, kuigi tõeline hoog saavutati paaril viimasel aastal, eriti pärast riikliku programmi „Lõunaeesti keel ja kultuur“ käivitumist 2000. Mõned märkimisväärsamad sündmused:

1989: Esimene „Kaika suveülikool“. Just suveülikoolides võib katsetuste järgus või valmiskujul näha suuremat osa võrukeelseid teatri- ja muusikaprojekte.

1993: Madis Kõivu – Aivo Lõhmuse „Põud ja vihm...“ EMA Kõrgema Lavakunsti kooli XVI lennu diplomilavastusena (lavastaja Ingo Normet). Selles lennus lõpetasid Ain Mäeots, Riho Kütsar ja Margus Jaanovits, kes on hiljem koos Merle Jäägeriga moodustanud „Vanemuise“ võrukeelsete projektide tuumiku.

1994: ansambli „Ummamuudu“ laul „Kõnõtraat“ (tekst Jan Rahman). Selle tänini kestev populaarsus leidis kaudse jäädvustuse Võru linna tunnuslaususes „Üts ummamuudu liin“ (2004).

1995: Bernard Kangro „Susi“ „Vanemuises“ (lavastaja Ain Mäeots, tõlkija Kauksi Ülle). Tegu oli esimese keeleliselt „taastatud“ näidendiga, mille tegevus toimub Võrumaal, autor on võrukeelne ja mis tõlgiti võru keelde.

1998: Madis Kõivu „Omavahelisi jutujamisi tädi Elliga“ „Vanemuises“ (lavastaja Ain Mäeots).

2001: Kauksi Ülle – Kivisildniku „Pühak“ „Vanemuises“ (lavastaja Ain Mäeots).

2001: Andrus Kivirähi „Rehepapp“ Võru Teatriateljees (lavastaja Taago Tubin, tõlge – rühmatöö).

2001: ansambli „Lõkõriq“ esimesed etteasted Pikakannul ja „Viljandi folgil“.

2002 – 2004: Aapo Ilvese triloogia „Ööpik Võhandu kaldalt“, „Wõõbsu palas!“, „Sillapää Ossi kroonika“ Rääpinas ja Võõpsus (lavastaja Raivo Adlas, kohalikud harrastusnäitlejad).

2003: Olavi Ruitlase „Vollit“ Võru Teatriateljees (lavastaja Taago Tubin).

2004: ansambli „Neiokõsõ“ laul „Tii“ (tekst Aapo Ilves).

2005: Contra, Aapo Ilvese, Pulga Jaani, Olavi Ruitlase ja Jan Rahmani „Viie pääle“ (raamat + CD + avalikud esinemised).

2005: „Theatrumi“ lavakava „Pido pahandusõga“ (peamiselt Juhan Jaigi, Artur Adsoni ning Jaan Lattiku loomingu; rühmatöö).

2005: Kauksi Ülle „Taarka“ „Vanemuise“ vabaõhulavastusena Obinitsas (lavastaja Ain Mäeots).

IDANAABRITE POOL

Omakorda Võrumaast täiesti lahus arenesid teater ja muusika Setumaal.

Setu teatrists pole enne „Taarkat“ põhjust kõnelda. Küll võib kõnelda ehk edaspidi, sest Kauksi Ülle ja Olavi Ruitlase koostöös on valminud näidend eepose „Peko“ ainetel. Nõnda on tegu puht XXI sajandi fenomeniga.

Kuni 1920-ndate aastateni olid enamik setu meestest ja peaaegu kõik naised kirjaoskamatud. Seetõttu kandis laul eelkõige informatiivset, mitte meelelahutuslikku funktsiooni. (Näiteks 2005. aasta oktoobris oleks setu laulike teema kohalike valimiste kulge ko-

dukandis.) Mida ühetoonilisem (leelotavam) meloodia, seda kergem oli sõnu meeles pidada ja süžeed jätkata. Au sees polnud mitte kvaliteet, vaid kvantiteet, mitte kõri, vaid mälu.

Kui 1940-ndate aastate lõpul läks hoogu üleliiduline kampaania „Stalin nõukogude rahvaste rahvaluules“, siis leiti Eestist näiteid just ja ainult setu leelodes. Põhjuseks polnud muidugi rahvalaulikute poliitilised veendumused, vaid ikka seesama elava ajalehe sündroom. Ajaleht ju kellestki muust eriti ei rääkinud.

Lauluemade geniaalsus ei seisnenud mitte vaheldusrikaste meloodiate loomises, vaid kogu ümbritseva elu jäädvustamises. Seetõttu ei olnud ega saagi olla „Taarka“ muusikaline osa tava mõistes kuigi huvitav. Taarka-aegsed uudised on ammu „hapuks läinud“ ning muusikalised numbrid lihtsalt lõhkused näidendi tempot.

Lisaks venitas naistekampade publiku ette ja eest ära marssimine tarbetult aega. Olnuks vist parem, kui nad asu nuksid kogu etenduse aja mingis kindlas kohas nagu Vana-Kreeka koor.

„Vanemuise“ näitetrupi panus oli see-eest suurepärase. Eriti hea ning ülalatava mulje jätsid need tegijad, keda varem lõunaeestikeelse teatriga seostada ei osanudki – Veikko Täär Armas Otto Väisanenina, Alina Karmazina Taarka tütreina ja Marje Metsur emana. Et Merca tuleb peaosaga vähemalt sama hästi toime kui suurilmadaami, kirjaniiku ja müstiku Barbara Juliane von Krüdeneri, tädi Elli või „Soe“ Pümme-Jeeva omaga, selles olin juba ette kindel.

KUIDAS LAUL JA MÄNG KOKKU KÄIVAD

Võru keeles tehakse žanripuhast teatrit (Madis Kõiv, Võru Teatriatelj) ja žanripuhast muusikat („Ummamuu du“, „Neiokõsõ“). Siiski on silmapaistvalt suur osatähtsus teatri ja muusika

põimumisel. On ju mõlemad alles hiljuti „iseseisvalt käima õppinud“ ja otsivad teineteiselt veel tuge.

Teatri ja muusika ühendamisel võib saada väga kõrgetasemelisi tulemusi (klassikaline operett ja muusikal), aga ka väga viletsaid (suvetuudid ja muu palagan).

Kõige paremini on seni mõlema kunstiala harmoonilise arendamisega lõunaeesti keeles hakkama saanud „Theatrumi“ lavakavas „Pido pahandusõga“. Muusikat on seal napilt, vaid laulude saated kitarril, akordionil, mandoliinil, flöödil või trummil; teatraalsust veel napimalt – kõige rohkem Juhan Jaigi niminovellis. Aga kõik see vähene on nii jõuliselt aktsentueeritud, fookusesse seatud, deklamatsioonide õhuhedega pikitud, et jääb mulje, nagu ei saaks lavastusest midagi, isegi mitte ühtegi žesti, ära võtta ega juurde panna.

Aapo Ilvese Räpina-Võõpsu triloo gia tugevaimaks osaks pole seni teatralne ega muusikaline, vaid hoopis dramaturgiline külg. Lavastajal on olnud raske panna üheks projektiks kokku kogutud asjaarmastajaid balansseerima triloo gia absurdse ja realistliku süžee poole piirimaal. Sestap on Raivo Adlas kasutanud lihtsustatud võtteid – väljamängimist rekvisiitidele ja poosidele. Teisest küljest sisaldavad näidendid ohtrasti Ilvese loomingule omast süüdimatut muretust ja optimistlikku minnalaskmist. Just muretust on asjaarmastajal väga raske laval tõetruult esile manada.

Hoiatavaks näiteks, kui õhuke on maitsekuse ja maitse lageduse piir, on sisuliselt ühe ja sama näidendi, „Ööpik Võhandu kaldalt“/„Sanna takah tiigi man“, kaks lavastust. Mõlemad lavastas Raivo Adlas, ka polnud Räpina isehakanud näitetrupp kuigivõrd tugevam Tartu Vilde Rahvateatrist. Ometi saavutati esimesel juhul olusid arvestades suurepärase tulemus, teisel mõttetu palagan. Põhjus? Põhiprobleemi (kas Herman

Juulius Schmalz oli hull ja mis asi see loovisiku hullumeelsus üldse on?) teisejärguliseks muutmine uute mõttetute tegelaskujude, stseenide ja veiderdamise kaudu.

Tõsi küll, formaalselt on Ilvese trioloogias i-le täpp veel panemata. Kena oleks neid kolme näidendit näha ühes kohas ühe või kolme järjestikuse päeva jooksul. Kahe aastaga jõudsid ju viited „Ööpikule...“, mis „Sillapää Ossid“ esinesid, vaataja meeles ähmastuda või hoopis kaduda.

Teatud määral balansseerivad muusika ja teatri piiril ka ansambel „Lõkõriq“ ja projekt „Viie pääle“. Esinemislaadilt on nad üsna sarnased, ainult et „Lõkõriq“ tantsib ja laulab, „Viie pääle“ laulab ja loeb. „Viie pääle“ kava on muutunud ühe suve jooksul tunduvalt lõõvamaks. Muuseas tõestati, et võrukeelne punk on *Sex Pistols*'i klassikaga võrreldes veelgi primitiivsem ehk – pungi põhimõtteid silmas pidades – „õigem“.

Paraku pole kaasnenud leidlikkust lavalise tegevuse arendamisel. Ei pea ju teised neli, käed rippu, laval seisma või omavahel sosistama ja itsitama, kui viies esineb. Muusikaliste komödiandena on aga vähemalt Contra ja Ilves jõudsalt arenevad.

Võrukeelset teatrit ja muusikat on mujal Eestis eranditult hästi vastu võetud. Neil kultuurialadel puuduvad filoloogide-keelekorraldajate perre kuuluvad oponendid, kes seda tehis- või olematuks keeleks peaksid ja kes ei püüagi võru keeles näha eesti keele üht tuge ja juurt, vaid hoopis kirvest, mis seda lõhkuda püüab.

Nii on kultuuripilt tervikuna absurdne. Kui võru keel kõlab laval või kontserdil, on ta olemas, kõik kuulevad, saavad aru, mis see on, ja elavad kaasa. Kui sama näidendi tekst aga raamatuna ilmub, võib rahulikult ülbitseda: „Pole olemas!“

Aapo Ilves.

Raivo Kelp („Võrumaa Teataja“ 20. I 2004): „Regionaalne identiteet ja natsionalism on olnud ajaloo jooksul ühed kõige võimsamad inimeste mobiliseerimise vahendid.“

Võru keelele vaenulike demagoogide üks võtteid on mõistete äravahetamine. Regionaalse identiteedi otsingutele kleebitakse külge natsionalismi (separatismi) silt ja asi tahe.

Nii palju ajaloost. Edasi vastavad küsimustele tänapäeva Kagu-Eesti teatri ja muusikategijad ise. Kuna kõik intervjuud on tehtud eraldi, siis mingisugust ümarlauadiskussiooni polnud, pigem hargnes iga jutt algsest küsimustikust hoopis eri suundades.

AAPO ILVES (kirjanik, muusik, kunstnik)

Kui esineda võru keeles Võrumaal või mujal, kui palju sellega publikut juurde võidab ja kui palju kaotab?

Pigem ei mõjuta koht üldse publikunumbreid. Näitemängudest on mul ko-

gemus küll ainult „Ööpik Võhandu kaldalt“ / „Sanna takah tiigi man“ etendus-tega. Aga „Lõkõrite“ ja „Viie pääle“ kambaga ringi rännates võin öelda, et väljaspool mängimine annab pigem juurde.

Mida publik seal teie juures kiidab?

Seda, mida me ise *pavver*'iks kutsume. Selline humoorikas anglitsistlik väljend. Neil on huvitav avastada, et kusagil kõrval on üks teine keel, mis on väga teistsugune, aga millest saab siiski aru. Vanad keeled, nagu setu ja võru, töötavad vahetumalt.

Juhan Liivil on kirjakeelse proosa seas ka mõned palad Kodavere murdes, mis järsult erinevad tema üldisest loomingust humoorika meeleolu poolest. Kas sul on ka oma keeles kirjutades teine meeleolu?

Jah. Võru keeles on suht võimatu tühja juttu ajada. Ja mis laulude juures silma torkab – palju lihtsam on kirjutada võru keeles lauldavat teksti kui kirja-keeles. Samamoodi on minu arust karjala keel lauldavam soome keelest. Ja saami keel ongi enam-vähem laulmine. Inglise ja vene keelest laulusõnu tõlkida on ka lihtsam, ei peagi nagu tõlkima, lihtsalt laulad ümber.

Ka üleilmastumise mõjud, näiteks inglise keele mõju, ohustavad võru keelt kui ürgsemat märksa vähem kui tänapäeva eesti keelt.

Millal sa ise võru keeles kirjutama hakkasid?

Täpselt ei oska öelda. Ka siis, kui olen kirjutanud kirjakeeles, kumab lõunamaisus läbi. Aga näidendites on mul kaval lõunamaisus. Alguses polnud ju siinne rahvas valmis omakeelset näitemängu omaks võtma – saksa mängimine oli kõvasti veres. Eesti kirjakeel on vahepeal palju algupäraseid autorilaule lõunaeesti keelest ära varastanud:

„Haanja miis“, „Setokese sõitsiva...“, „Kodukotus“. Hakati siingi eputama – ega me olegi kuskilt metsa tagant, oskame küll kirjakeelt rääkida.

Esimene pääsuke oli „Ummamuu-du“ „Kõnõtraat“, aga suur läbimurre „Neiokõste“ „Tii“. Vahel oli kümme aastat, kus väga palju ei toimunud. Nüüd olen ise adunud, kuidas keele tunnustamine ka kohapeal lahti läks. Koolide ülevaatustel on hakatud omakeelseid näitemänge, laule ja luuletusi esitama. Skeptiline suhtumine on muutunud suisa vastupidiseks – mis keeles siis veel kui mitte võru?

Minu esimeses, Schmalzi-näidendis, oli võru keelt veel üsna vähe. Teises oli see liigendatud eesti keelega, arvestusega, et kõik aru saaksid. „Sillapää Osis“ oli juba täiesti kaasaegne seis – keeled läbisegi.

Muidugi olid Schmalzi-näidendi allikad kirjakeeles. Võõpsu-näidendis ei tekkinud enam võru keelega mingit tõrget – peale lavastaja, kes vahepeal midagi aru ei saanud. Aga Adlas on ju ka väga hea näitleja – siis ta näitles lavastamist.

Mitu võrukeelset laulu aastas eesti hititurg välja kannataks?

Ega neid pole praegu üle mõistuse palju. Oluliselt rohkem kannatab.

Tegijate ring pole ju kasvanud.

On ikka. Tore oleks näha, et kui on näiteks Lindora laat, siis need n-õ naljanaised, kes omavahel võru keelt räägivad, ei läheks lava peale ega hakkaks seal kirjakeelt purssima, vaid jõuaksid veidi kaugemale. Vanemad inimesed, kes on eestistamise ja hiljem venestamise käigus palju vastu päid ja jalgu saanud, neile võiks kohale jõuda, et oma keelt ei pea ainult köögis kõnelema.

Kas sa kujutad ette, et „Hamletit“ võiks võru keeles mängida?

Toomas Dettendorfi foto

Osa „Lököritest” Helsingis: Janek Kesselmann, Aapo Ilves, Kauksi Ülle, Urmas Kalla ja Evar Riitsaar.

Võib küll.

Kevadel tegin koos Ain Mäeotsa ja ansambliga „Poiskõsõ” ühe projekti Vanemuise tänava kultuuriauhindade jagamise puhuks: tõlkisin popurii Webberi – Rice’i „Jesus Christ Superstar” laule võru keelde. See andis hoopis teistsuguse mõõtme. Tõlkida ei tule ainult keelt, vaid ka selles keeles mõtlemist.

Ma tahan ikka „Hamletist” rääkida. Kes seda sinu arvates vaatama tuleb?

Hästi palju tuleks publikut – oleneb muidugi tõlkest. Just sellepärast, et Hamlet omandaks lavastuses nii võru keele kui ka võru meele.

ABBA sai „Eurovisiooni” kaudu väga kuulsaks. Võru keel pole seni saanud. Mis teil puudu jääb?

Võru keel võitis 2004. aasta „Eurovisiooni” lauluvõistluse kaudu väga palju. Pole meil puudu midagi.

Kes on teie (pean silmas „Lökõreid” ja „Viie pääle”) ideoloogilised vastased?

Vaese mehe *Guns’n’Roses* – „Terminaator” – on kindlasti meie absoluutne vastane.

Mis sulle võrukeelses teatris kõige rohkem meeldib?

Ülle „Pühak”, mis oli põnev selle poolest, et oli kontekstist nii välja rebitud. Esiteks mängiti seda Tartus, mitte Viitinas. Ja seal rääkisid ka Napoleon ja Aleksander I võru keelt. Teine tore äärmus on minna just kohapeale, Obinitsa või Võõpsu.

Kindlasti ei tohi jätta lavastamata ühtegi näitemängu sellepärast, et ta on setu või mulgi keeles. Ega tohi ka ainult sellepärast lavastada. Eestis tuleb mängida näitemänge sellepärast, et need on lahedad.

Kas võru keeles näidendeid sahtlisse ka kirjutatakse? Pean silmas seda, et kõikvõimalike fondide, programmide ja muude toetuste kaudu peaks võrukeelne kultuur olema enam kui pii-savalt rahastatud.

Ma ei usu, et Madis Kõiv oleks oma näidendid tellimise peale kirjutanud. Aga mina olen küll selline uusboheem-lasest konjunkturist, kes ainult tellimuse peale kirjutab. Madis Kõiv ei ole mulle kahjuks eeskuju.

KAUKSI ÜLLE (kirjanik, hõimutege-lane)

„Pühaku“ ja „Taarka“ – mis on neis näidendites põhimõtteliselt sarnast, mis erinevat?

Sarnast on rohkem. Mõlemad olid näidendid, mõlemas oli teada, kes mängivad, kes lavastab. Ja et mõlemas mängib peaosa Merca – ja hästi. Ka kujun-daja oli mõlemal sama – Iir Hermeliin. Kukkus lihtsalt nii välja, et on tore kir-jutada, kui tead, et leidub vähemalt üks lavastaja ja üks näitleja, kes suurepära-selt hakkama saavad. See inspireerib.

Üks näidend on võru, teine setu kee-les. Suurt vahet sellel minu jaoks pol-nud, Obinitsa folklorist Paul Hagu toi-metas „Taarka“ keeleliselt üle.

Paikkondlik identiteet on neil näi-dendeil küll väga erinev. „Pühaku“ te-gevus toimub Viitina mõisas, neli kilo-meetrit minu sünnipaigast. Perepäri-muses oli mõisal tähtis koht. Mu vana-ema ja ema käisid selles majas koolis – mina ise küll mitte. Lugusid hullust mõisaprouast, kes nõudis tüdrukutelt aluspükste kandmist, kuulsin lapseõl-vest peale.

„Pühaku“ üks eripära oli veel see, et Kivisildnik andis algidee ja aitas mul kirjutada esimese vaatuse. Tema oli sel ajal kogenum näidendikirjutaja.

Lavastaja Ain Mäeots kasutas „Pü-hakus“ palju kehakeelt, isegi balletti. Näiteks vihjekoht tumma Napoleoniga.

Tugeva kehakeele ja lavalise mõtlemise tõttu muutus näidend keele mitteoska-jaile arusaadavamaks – umbes nagu Soome TV vaatamine vanasti, kui kõi-gist sõnadest päris hästi aru ei saanud.

Kujunes välja „Pühaku“ sõprus-kond, kes näidendit viis-kuus korda vaatasid.

„Taarkas“ oli mul hea meel selle üle, et osa võttis palju kohalikku rahvast, ka lapsi – kõik mu oma lapsed ju samuti.**

Kui saad koos perega midagi vaba-tahtlikult ja suure rõõmuga teha – see on suur asi.

Võrdle oma tundmusi „Pühaku“ ja „Taarka“ esietenduse eel. Kumma eel sa rohkem kartsid?

Mõlema eel närveerin.

„Pühaku“ pärisesietendus oli hoopis Viitinal. Omakandi rahvast oli tohutu mass kokku tulnud. Ja kui siis Merca tu-li mõisahäärberi uksele ja alustas pud-rujagamist... Või see, mida ma tundsin, kui terve saal minu ees alla kummardus, et näha hõbeliualt pisarate joomise stseeni.

Ka Tartu esietendus mõjus üliemot-sionaalselt. Ja „Taarka“ esietendus ka. Seletan seda nii, et raamatu või plaadi esitlusel vastutad ainult ise, teatris tegi ühe asja heaks tööd aga 60–100 ini-mest. Piinlik on nende arvel endale roh-kem tunnustust võtta.

Kas võru keeles on kuidagi teist-sugusem tunne kirjutada?

Esiteks: ma teen seda oma loomuliku tunde järgi, omas keeles, mistõttu dia-loogid ja emotsioonid saavad mahlaka-mad kui eesti keeles. Muidugi võib mõ-ni tegelane ka eesti keeles kõnelda.

Teiseks: tahan teha näidendeid näit-lejaile, kes Lõuna-Eestist pärit, anda nei-le laval nende ampluaa. Näiteks Merca parimad tükid on „Taarka“ ja Madis Kõivu omad. Ka Marje Metsur oli „Taar-kas“ täiesti eriline.

Merle Jääger Taarka rollis.

Mida oleks „Pühak” eesti keeles kaotanud?

Midagi ei oleks kaotanud. Selle võib vabalt ka prantsuse keelde tõlkida ja Pariisis mängida. Mulle oli tähtis peategelane Barbara Juliane von Krüdener ise, ajaloos teenimatult unustusse jäetud tegelane. Minu mõte oli näidata teda nihetatult, asetada peaossa mõisa teenijarahvas. Ja viia poliitiline tegevus magamistuppa. Keele valisin sellepärast, et tookord oli vajalik tõestada, et võru keeles saab näidata ka maailmakuultuuri sündmusi – see polnud siis enesestmõistetav.

„Taarka” põhimõte oli hoopis teine, teha sada protsenti algupärast. See näidend on võimalikult lähedal vanale kultuurile, milles näiteks pulmad olid sisuliselt üksainus kolm päeva kestnud ooper.

Kumbki näidend ei jõudnud kuigi ruttu suurele lavale.

Mu näidendite tee on olnud üsna konarlik, libedalt pole midagi läinud. „Pühaku” stseene näidati juba suveülikoolis Lüllemäel 1995, „Vanemuises” esietendus see kuue aasta pärast.

Tahaksin, et keegi lavastaks veel „Ah tsusku külh...”, mida mängiti vaid üks kord Mehikoormas suvel 2000. Seal lavastas selle Kalev Kudu. Olavi Ruitlane mängis Juhan Jaiki, Urmas Kalla Jaan Vahtrat ning Kudu ise Vares-Barbarust. (Lugu ise kõneleb nende kolme mehe kalalkäigust, paadiga ümberminekust ja edaspidisest veealusest elust. – V. M.) Selle näidendi kasutegur oli minu jaoks suur, seltskond hakkas proovide ajal ka omavahel võru keelt rääkima. Seal olid ju veel kunstnik Albert Gulk ning Aapo Ilves pastori kõr-

valosas. Just sellest näidendist algas omakeelne lavastamine, mängimine ja kooskäimine.

Ka Jaigi novellide instseneeringud väärivad paremat lavastust. Olen neid teinud kolm.

Kas sinu meelest on võru keeles laul ja teater rohkem seotud kui muidu?

See on rahvuslikust kuldajast pärinev tava. Mõjub pidulikumalt. Tänapäeval on ju ka nii, et kui kurameerima hakatakse, minnakse tantsuõhtule, kontserdile või teatrisse. Võrumaa karakterit kujundades ei saa sellest kuidagi mööda minna.

Kas võru keeles saab „Hamletit“ mängida?

Mul on Hamleti monoloog ammu valmis, ilmus „Vikerkaares“ 5/1990. Seda esitas siis Merca kursusetöona. Aga on vaja veel keelega tööd teha, seda koguda, publitseerida. Meil ei olnud kaua keeleinstituuti. Meil pole eesti-võru sõnaraamatut. (Teistpidi on. – V. M.)

Tänapäeva noor ei saa koolist ja ühiskonnast nii palju abi, et täiuslikult keelt vallata.

Kas võrukeelne poliitiline teater oleks võimalik?

Olen mõelnud, et on küll. Ruitlase „Vollit“ ju puudutab seda valdkonda (metsavendlust – V. M.). Võiks ju teha näidendi Leegenite perekonnast, keda ka Võrumaa Napoleonideks hüüti. Pärast punast pööret olid nad enam-vähem ainsad kommunistid Võrus. Siis pani kogu see suur suguvõsa üksteist soojadele kohtadele väikevürstideks.

Ajaloo valupunkte on vaja teatri kaudu välja elada.

Sa oled üks etnofuturismi idee loojaid. Milline on tänapäeva etnofuturism? Millegipärast pole seda palju näha.

Soome-ugri futurism pole purustav

– et laseme enne linna õhku ja siis ehitame uue. Aga midagi ikka muutub. Setumaal on hakatud osaliselt vana moodi pulmi pidama. Need pole need päris kolmepäevased, aga mõned kombes ja laulud on üle võetud. Terve rida inimesi ehitab palkmaju setu moodi kinnise siseõuega, sisustavad maja setu talumööbli imitatsiooniga. Köögis on küll vesi sees, aga kaev on ka õuel. Etnofuturism on jõudnud praktikasse.

Mis on ansambli „Lõkõriq“ missioon?

Lõhe täisajamine. Kunagi sattusid ühele ajale kaks protsessi: kogu Eestis vahetus regivärss saksamõjulise lõppriimilise ja lõunaeesti keel hakkas taganema. Kadus lõunaeesti bravuur, südamlikkus, tundeküllus ja huumor.

Esimene idee tuli näidendist „Ah tsusku külh...“, kus Urmas Kalla laulis „Sauna taga tiigi ääres“. Tema keel hakkas teistmoodi töötama, tuntud laul muutus palju huvitavamaks.

Meie plaat tasub peale panna masendusmeeleolus. Ilmselt on lõunaeesti kultuuril teraapiline element sees. Kas itku kaudu puhastumine või suure rõõmu energia.

Mis vahet on sinu võru ja setu näidendeil?

Põhimõtteliselt võiks „Taarka“ käekirjaga näidendi teha ka Hargla rahvamuusikust Liiskenist.

Iseloomusta oma ja üldse lõunaeestikeelsete näidendite publikut.

Ühelt poolt vaatavad neid inimesed, kes muidu teatris ei käiks. Aga kohale toob kodukohas mängimine või oma laste ja tuttavate osavõtt. Teiselt poolt võimaldavad need tükid kaugelt tulnule tutvuda kultuuriga sügavamalt. „Taarka“ oli kõrvalnähtusena ka õppevahend setu ajaloost – peaasi oli muidugi, et naerda ja nutta sai.

Mis suunas võiks lõunaeestikeelne kultuur areneda?

Kui tehtaks lõunaeestikeelne kino, siis see muutuks Eesti visiitkaardiks. Praeguses eesti filmis on siirus ja tundejõud kaduma läinud. Eesti loovuse kese on Lõuna-Eesti mägede keskel.

Võiks veel kümme-kond võru või setu bändi olla. Ega ingliskeelse popmuusika mahuga võrreldes pole suurt vahet, kas lauldakse eesti või võru keeles.

TAAGO TUBIN (Võru Teatriateljee kunstiline juht, lavastaja)

Kas võru keeles teatritegemine on kuidagi kergema vastupanu teed minek? Eripära on ju automaatselt garanteeritud ja sellega seoses ka suurem meedia- ning publikuhuvi.

Kui teha asju meedia- ja publikuhuvi pärast, siis võiks niipidi vist mõelda jah. Aga ega publik loll ole: kui ta selle eripära peale kohale on meelitatud ja peale sellele eripärale rõhumise muud ei kogegi, siis ta ilmselt nõrdib ja järgmisel korral vaevalt et tuleb. Tegelik iva peitub ikka asja enese sisemises vedrus ja eripära (antud näitel keel) on lihtsalt vahend selle pinguldamiseks. Kergema vastupanu tee pole see teps mitte ka selletõttu, et arvestades laiemat ja ka enamasti võru keelt mitte valdavat auditooriumi, tuleb rohkem pöörata tähelepanu lavastuse visuaalsele loetavusele.

Üks sinu oluline võrukeelne lavastus oli „Rehepapp”. Kuidas sa selle idee said, kes tõlkis? Miks seda lavastust vaja oli?

„Rehepapp” oli nii, et lugesin just 2000. aasta novembris vastset ilmunud romaani, kui sattusin juhuslikult Metsavenna Tallu ja sealsesse vanasse saeveskisse, läbi mille tol korral veel praktiliselt olematu katuse sadas lumelõrtsi. Kujutlus hakkas kohe tööle ja selle käivitavas keskkond ise. N-ö jumalast hüljatud maa. Võru keele kasutuselevõtu

Taago Tubin.

tingis juba trupp kui keskkond ja igatüks tõlkis lavastuse tarbeks oma osa ise (printsipi, mida olen kasutanud teistegi lavastuste puhul).

Kas võru keeles näitlemine on kuidagi intiimsem? Tundelisem? Kas võru keeles saab väljendada enam kui eesti keeles?

Usun, et on jah intiimsem. Aga ka ramedam. Ausam, muhedam, jõulisem, poeetilisem. Temas on säilinud mingid ürgsemad kõlad.

Teatriateljee mängis „Kaika suvelikoolis 2005” käsitööliste stseeni

Shakespeare'i „Suveöö unenäost“. Kas on mõtet mängida tervet seda näidendit võru keeles? Kuidas suhtud ideesse võrukeelse „Hamleti“ lavastamisest? Kas võrukeelne poliitiline teater on võimalik?

Kui võrukeelne teater muutuks eesmärgiks ja asjaks iseeneses, siis ei arvaks ma temast suurt midagi. Vaevalt „Hamlet“ või mis tahes teine alustekst meil sel põhjusel olemas on, et keegi teda mingisse keelde tõlgiks ja esitaks. Kõik on võimalik ja kõike saab ja võib teha, kui on idee ja vastus küsimusele „mille nimel?“. Kindlasti võiks „Hamlet“ võrukeelsena olla põnev ja tore ja eripärane, aga küsimus jääb ju samasugune kui mis tahes muu loo lavaletoomise puhul: et mis tähendab ta meile siin ja praegu. Tarvilik on leida idee, teksti ja keele ühtsus. Siis on mõtet.

Kas sa kujutad ette, et eksisteeriks üks (või koguni mitu) teatritruppi, mis mängiks ainult võru keeles?

See oleks vist tore, kui neid sünniks sisemisest vajadusest, mitte trendiini mööda. Eks selliseid ühe projekti truppe teki kindlasti (õnnestunud ja suure publikuhuviga suveteatrivaimustuses), aga programmilise ja kindlama struktuuri- ja teatriühenduse juurdetekkimist ma ei usu. Teatriateljega me üritame see olla, suhtudes ikkagi keelde mitte kui eesmärki, vaid kui tööriista.

Kas võru keeles mängimine võtab rohkem publikut ära kui toob juurde?

Raske vastata, sest praktiliselt ongi kõik mu lavastused olnud valdavalt võrukeelsed. Siiski tundub, et publikuhuvi ilmutab kasvutendentsi, ja siin on meedia tähelepanu positiivselt aidanud. Kohalikule inimesele, kes on ju põhisihtrühmis, peab justkui keegi kusagilt kõrgemalt (ja eriti mõjuv kui Tallinnast) vihje andma, et põnev asi ja mindagu vaatama. Siis ta tuleb ja ehk jõuab tema-

nigi arusaam, et ei pea häbenema oma keelt ja meelt. Nii nagu see ikka on: selleks, et endani jõuda, peab teinekord pika ringi tegema.

MERLE JÄÄGER (MERCA, „Vanemuise“ näitleja)

Kumba esietendust sa rohkem kartsid, „Pühakut“ või „Taarkat“?

„Taarkat“ kartsin rohkem. Ajaliselt lähem inimene, mõnel veel tänapäevalgi meeles. Ja koht oli teine, mitte kodulava. Vabas õhus mängimine on üldse koormavam. Kui vaatajal ikka puu selja taga kohiseb, siis ta ei kuule näitlejat ka siis, kui see viimase välja paneb.

Teine aspekt: ka Barbara kummitas, aga Taarka kohalolek oli tajutavam.

Kuidas nad kummitasid?

Olenevalt oma karakterist. Barbara jälgis mu mängu palju teravamalt, isegi teatud skepsisega. Taarka vaatas lustiliselt, lõbusa uudishimuga.

Kas see häiris?

No hoolimata nende suhtumisest püüad ju ikka hästi mängida. Päris üks-ühele ma neid kopeerida ei püüdnudki, laval on ikka ainult kujutus neist inimestest. Taarka oli selles mõttes lihtsam, ettekujutus tema elust ja tundmustest oli mulle selgem. Aga milline on üks aadlipreili kasvatusega inimene ja tema taust – see on hoopis teine ooper.

Miks neid näidendeid oli vaja teha võru (setu) keeles?

Igal näidendil on oma põhjus ja taust. „Soe“ puhul kõlas süžee kirja-keeles lihtsalt banaalselt. Esialgne Bernard Kangro variant olnudki hoopis rootsi keeles. Ülle ümberpanekus omandas lugu müstilisemad võimed. „Susi tuli taade“ – kõlab ju hoopis teistmoodi.

Kui „Pühak“ olnuks kirjakeelne, siis tulnuks selle dialoogis pidevalt pendeldada saksa, prantsuse ja vene keele va-

hel – olenevalt sellest, kus Barbara parajasti viibis. Oleks tulnud kasutada tobedat võtet, mis markeeriks ühelt keelelt teisele üleminekut. Aga võru keel mõjus, nagu oleks ka matsirahval lubatud mõisa aknast sisse piiluda. Ja samas kõlas mingil määral ikka nagu võõras keel.

Mis vahe on võru ja eesti keeles esinemisel?

Esimene on meloodilisem, ausam. Võru-setu keeles on säilinud sõnade esialgne tähendus, mis kirjakeeles kadunud. Näiteks „väga“ ja „väega“ – üks täht annab hoopis laiema tausta. Teine variant on hoopis suurema *pavver'*iga, kuna on tunda sõna „vägi“. Sõnal on üks konkreetne ja täpne tähendus. Ka purjuspäi on mugavam kõnelda lõunaeesti keelt, sest sõnad voolavad siis nagu ise suust.

Mul oli tegelikult kolm lapsepõlvekeelt: eesti, vanaema setu ja kasuvanaisa vene. Ma olen tõlkinud päris palju laulusõnu vene, inglise, soome keelest – tihti annab lõunaeesti keelde palju täpselt üle kanda. Lisaks on inglise keeles nagu lõunaeesti keeleski sõnad, eriti tegusõnad lühemad kui eesti keeles.

Eesti keel on lõunaeesti keelest palju sõnu üle võtnud.

Jumal tänatud, et võtab. Võtku aga! Kirjakeel sellega muidugi rikastub. Samas on ka võru keel inglise keelest sõnu varastanud.

Kas võru keel toob rahvast teatrisse juurde või võtab ära?

Kõik oleneb lavastusest. Pigem toob juurde, sest inimesed tulevad puht uudishimust kaema.

Kas praegu jätkub lõunaeestikeelse teatri tegijaid?

Lavastajaid jätkub, aga kirjanikke võiks rohkem olla. Mu sisetunne ütleb,

Merle Jääger „Lökõritega“ Helsingis.

et küllap hakkab selleski vallas järelkasvu tulema – arvestades, kui vähe on võru keelt seni koolides õpetatud. Kui noored näevad, et võrukeelseid asju tunnustatakse, siis on ju stiimul olemas. „Taarka“ oli kohalikele selles mõttes väga oluline. Ka need, kes projektis ei osalenud, said aru, et setu värk pole väljasurev, vaid sellega maksab tegelda.

Nii et sina oled nagu üks setu kultuuri päästja?

Asi pole päästmises, asi on selles, et üks lavastus paneb inimeste ajus asjad teistpidi liikuma. Pole ju ainult „Taarka“, on ka näiteks setu kunstüritused.

Need jätvavad inimestesse emotsiooni sisse.

„Taarka“ etenduse lõpul publikule kummardamisel nägin su silmis pisaraid. Juhtus seda teistel etendustel ka?

Juhtus küll. Lihtsalt läks korda! Tead, kui palju väge tal taga oli! Kui palju teistmoodi elamise-olemise julgust. Olen aastaid tema fotosid imetlenud – võrreldes teiste lauluemadega on tal hoopis teistsugused, väljapoole uudishimu kiirgavad silmad. Oleks Taarka lugeda osanud, ta oleks igal hommikul postkontorisse lugema tormanud. Minu meelest oli tema uudishimu nagu laste maailma avastamise uudishimu.

Setu naiste laulud on minu meelest väga monotoonsed. Neis polegi nagu tähelepanu meloodial, vaid info salvestamisel ja edasikandmisel.

Jah, see oli teine süsteem, nad pidid infot vahetama. Aga arusaamatul kombel on laulud ajapikku aeglasemaks muutunud. Võib-olla on põhjus selles, et elutempo oli siis aeglasem, laul pidi kiirem olema. Nüüd on vastupidi.

Kui palju „Pühakut“ ja „Taarkat“ proovide käigus muudeti?

Esimest vist mitte eriti – pole täpselt meeles. „Taarkas“ aga tekkis juurde äärmiselt huvitav teine plaan. Üllel oli palju huvitavaid kõrvaltegelasi, neist tõusis esile perekond Rüä – Riho Küt-sar ja Tanel Jonas. Tekstis olid nad anonüümsed, isegi nime polnud. Aga täiesti kogemata tekkis paralleelne stoori nende alatasa kaklevate vendadega, tekkis Maarja, kes mehele läheb (erinevalt Hilana Taarkast – V. M.). See oli vahva, tükk hakkas ise oma elu juurde tekitama.

Sa oled Kauksi Ülle peanäitleja. Mida sa tema loomingust arvad?

Hästi lahe kirjanik. Ta jätab võima-

luse lavastada oma tekste kuidas iganes. Barbara Julianest oleks võinud teha ka hüsteerilise vanamuti, Taarkast aga ilgelt haleda nutulaulu.

(Järgneb kontekstiga seostamatu kõrvalepõige. – V. M.) „Taarka“ ja „Jesus Christ Superstari“ vahel on huvitavad paralleelid: mõlemad peategelased on sootsiumist välja heidetud, paariad. Ajaloos on küll isasel paarial elu mõnevõrra lihtsam olnud. Aga mõlemad ajasid kindlalt oma rida. Mõlemal oli suuri imetlejaid ja suuri põlgajaid, kusjuures fännid ei olnud kodukandist, vaid kaugemalt. Mõlemaid peeti vähe imelikuks.

Ja sures olid mõlemad üksi – kuulsus saabus hiljem.

Kas sind kui lõunaeesti esinäitlejannat on võimalik asendada?

Minu vanusegrupis küll kedagi ei tea. Aga nooremate puhul küll.

Kas võru keeles on kergem laulult näitlemisele üle minna kui kirjakeeles?

Mulle tundub küll. Me oleme „Lõkõrite“ esinemistesse teadlikult *show*-elemente sisse toonud, dialooglaule, mis eeldavad teatud mängu, partneriga suhtlemist. Laval partneriga suhtlemine – pean silmas ka „Viie pääle“ esinemisi – on ka mugav mood endale tuge leida. Kui näiteks Pulga Jaan laulab olulise sõnumiga laulu, siis ei luba teised tal end laulu ajal lõdvaks lasta. Sellest teki-vad näitemängu alged.

Viimati ei saagi eesti keeles nii siksukalt laulda?

Mõned saavad. Tõnis Mägi oskab ka eesti keeles sõnumiga laule laulda. Ja kadunud Urmas Alender oskas samuti. Aga eesti keeles esineb ka palju igasuguseid „toremaid“ bände, näiteks „Nexus“, kellel pole mitte ainult sõnumit, vaid iga järgnev salm räägib ka eelmisele vastu.

MEELIS LEIS (ansambli „Ummamuudu“ juht ja laulja)

Millal „Ummamuudu“ kokku tuli ja kust on pärit bändi nimi?

1989. aasta aprillis. Nimi võttis kokku meie päritolu Võrust. Teiseks andis see vabaduse tegelda ükskõik millise žanriga – kuigi me olime siis kantri-bänd. Aga läbi aegade on meie looming jagunenud kaheks: rahva- ja omalooming. Võrukeelset repertuaari on veerand kuni kolmandik.

Kes on teie sihtgrupp?

Näiteks „Kõnõtraadil“ polnud mingit sihtgrupp, see läks peale east ja keelest sõltumata.

Kas on mingit vahet publiku suhtumises teisse Võrumaal ja mujal Eestis?

Olen tähele pannud, et võrukeelset muusikat võetakse hästi vastu saartel. Ja üldse äärealadel – Haapsalus, Pärnus.

Milles see suhtumine avaldub?

Inimlikus suhtlemises. Peale esinemist tullakse näiteks uurima, kust me pärit oleme.

Kui palju eesti popmuusikaturg võru keelt välja kannatab?

Ega palju kannata. 1994 oli „Kõnõtraat“, 2004 „Neiokõstõ“ „Tii“. Vahepeal polnud suurt midagi. „Viie pääle“ projekt pole suuremas osas puhas võru muusika, vaid üleilmsete hittide võru keeles esitamine.

Muusikaturu kõõgipoolt teades on kõige suurem häda selles, et pole enam „Seitsme vapra“ taolist telesaadet. See oli väga vajalik väljund ja „Kõnõtraadi“ läbilööki tuli samuti sealt. Praegu on noortele palju ebasoodsam aeg.

Kas sa tunnend võru ja eesti keeles laulmises hingelist vahet?

Minu jaoks on võru keeles laulmine

Meelis Leis.

mugavam. Eesti keel nõuab välteid, diktsiooni, vaheldust. See kõik on raskem. Võru keel on ümaram. Muuseas – noored lauljad on sedasama öelnud inglise ja eesti keele vahekorra kohta.

Eesti keel on väga pretensioonikas, väga vähesed oskavad seda õigesti laulda. Võru keel on ka selle poolest mugavam, et kuulajad ei pruugi igast keelelisest eksimusest arugi saada.

Mis oli võrukeelses muusikas enne teid?

Ma ei mäleta peale „Haanja mihe“ ja „Võrumaa valsi“ midagi. Need ikka olid ka nõukogudeaegsetes laulikutes.

Olen ise käinud kirjandusmuuseumist bändile laule otsimas ja see pole kerge töö.

Kas võru keeles saab igasugust muusikat teha?

Saab küll. Tuleb ainult uusi sõnu kasutusele võtta. Need ei pruugi aga eriti hästi kõlada: „kuramiirma“, „installiirma“, „programmiirma“.

Võru keele võlu on otseütlemine, silmakirjalikkuse puudumine, oma seisukohtade selge väljaütlemine. Võib-olla natuke toorelt – aga otse!

Mida arvad võru muusika järelkasvust?

Praegu mind kodukandiga miski eriti ei seo, ei tea, missugused lasteansamblid ja -koorid seal on. Olin „Võruvisiooni“ 2004. aasta žüriis, seal küll keegi võru keeles laulmisega silma ei paistnud. Positiivne on „Lõkõrite“ tulek. Meie ise elame praegu vaikelu ega arenda eriti võru keelt.

Kahju, et „Neiokõsõ“ pole jätkanud. *Background* oli olemas. Kaks neiut sellest kuuluvad praegu setu naisansambliisse „Ummaleelo“, mille taustabändis ma ise mängin.

Aga eks see oli puhas äriprojekt. Kahju, üks folgisugemetega pop-projekt võiks meil ju ikka olemas olla. Nagu ma aru sain, oleksid neiud ise hea meelega jätkanud.

Setu muusika on ju üsna monotoonne.

Jah, ainult kuus-seitse versiooni harmoonias on algupärased. Neid on üsna raske muusikaliselt garneerida. Teisest küljest on setudel neutraalne tertis – maailmas ainulaadne kahehäälsus.

Mis vahe on setu ja võru keeles laulmisel?

Setu keeles on palju vene laensõnu. Näiteks oli „Ummaleelo“ ühe viimase

laulu pealkiri „Hairasoo“. Ma arvasin, et see tähendab umbes sama nagu „tsimmairuudiralla“ või „juhheidii“. Tuli aga välja, et hoopis vene *horošo* muugandus. Tagantjärele kuulates sobis tekstiga tõesti hästi.

Kas võru keeles laulmine pole kergema vastupanu teed minek? Originaalsus ja sellega kaasnev tähelepanu on ju garanteeritud?

1990-ndate alguses, kui alustasime, oligi meie põhieesmärk eristuda, et tähelepanu saavutada. Pubide ja laevade bändid mängisid ju 99 protsenti kattuvat repertuaari. Ma ei tea, mida meie tolleaegne kontrabassimängija Ain Aaviksoo „Ummamuudu“ nime välja pakkudes mõtles, aga igatahes väanati seda esialgu kohutavalt, mis meid muidugi solvas. Aga üks lugu, „Kõnõtraat“, õpetas õige häälduse kogu eesti rahvale selgeks.

Kergema vastupanu teed minek see pole. Miks me muidu nii kaua oleme teutsunud? See on meile hingelähedane keel. Kergema vastupanu teed oleks hoopis inglise või vene keeles laulma hakkamine.

KRISTI PUMBO („Theatrumi“ näitleja)

Kuidas näidendi „Pido pahandusõga“ idee üldse tekkis ja kuju võttis? Internetituvustuses öeldakse kuidagi nii, et „pudrupada hakkas peas podisema“. See on kuidagi liiga lihtne. Pudrupada pidi podisema hakkama ikka igaühe peas personaalselt.

Midagi pudrupaja podisemise sarnast tegelikult toimuski. Kohtusime selle seltskonnaga kaks korda nädalas ning kandsime üksteisele Võrumaalt pärit lugusid ette. Lood võisid olla nii võru kui ka eestikeelsed. Kõik esitatud tekstid pidid olema paberil kirjas (kaasa arvatud noodid), et koguda need ühe punase kausta vahele. Kui kaust sai „täis“, tegime Eva Kalbusega ettepaneku sõelale

„Pido pahandusõga” trupp (vasakult): Tõnis Rätsep, Kristi Pumbo, Eva Kalbus, Donald Tomberg, Tarmo Song ja Eva Vilt-Malleus.

jäävate lugude ja nende potentsiaalse järjekorra kohta, kuid kõigil oli õigus öelda, kui tulemus ei rahuldanud. Vaidlusi oli palju, kuid valdavalt puudutasid need lavakava vormilist, mitte sisulist külge. Pidasime oluliseks ka seda, et paralleelselt kõlaksid nii rahvapärimslikud kui autoritekstid. Seepärast meenutabki kõik see pudrupada, kuhu igaüks on lisanud oma iva. Nüüdseks sisaldab see minu jaoks Võrumaale iseloomulikke märksõnu: pidu, laulmine, kirik, nõidumine, setude kulul nalja viskamine jne.

Miks te valisite välja just need kolm autorit? Mis on neis ühist? Ja samas, mis on neis ka vastandlikku, sest ega päris sarnastest tekstidest ju kah kava ei tee?

Jaigi, Lattiku ja Adsoni tekstid moodustavad vaid osa kavast, kuigi tõesti ilmselgelt lõviosa. Nimetatud autorid kirjutavad olulisest, on humoorikad ja neid lugedes „tunneb oma kandi mehe ära”. Paljud proovidesse toodud tekstid jäid välja just seetõttu, et nad polnud „lavalised” ja kippusid hajuma. Eriti puudutab see pärimuslikke tekste, mida oli vaja mõtteliselt palju tihendada.

Ma oletan, et kuuest näitlejast, sina, Eva Kalbus, Eva Vilt-Malleus, Tõnis Rätsep, Tarmo Song ja Donald Tomberg, osa olid varem võru keelega rohkem kodus kui teised. Kuidas see kogemuse ülekandmine välja nägi? Kui raske on mittevõrulast võru keeles laval elama panna?

Neli meist on kas vähemal või rohkemal määral Võrumaaga seotud ning võru keelega iga päev kokku puutunud. Ülejäänud kahel oli lihtsalt suur tahe kaasa teha. Inimestel on erinev keeletaju. Neile kahele on seda antud ja see pärast polnud töö keeruline. Peale selle kuuleb meie kavas siiski ka eesti keelt.

Luulekavade tegemine on eesti teatris väga auväärne traditsioon. Kui palju te mõtlesite varasema (näiteks Jaan Toominga või Juhan Viidingu) traditsiooni peale? Oli teil veel min-geid eeskujusid?

Kindlasti on ainuüksi Tõnis Rätsepa kohalolek seda nn varasemat traditsiooni meie kavasse üle kandnud. Millegi järgimisest meil omavahel proovides juttu ei olnud, kuigi Tõnis ikka aeg-ajalt Juhanit meenutas.

Kas oli juhus, et just „Theatrum“ oli esimene Tallinna „päris“-teater, mis võrukeelse lavastuse valmis sai?

Usun küll. On lihtsalt imeline kokkusattumine, et nii palju võrukaid ühtekokku juhtus, ja neid on muide „Theatrumis“ veelgi. Esimesel kursusel kandis erialaeksamil ette katkendi Madis Kõivu „Põuast ja vihmast“ ja teadsin juba siis, et võru keel on ka edaspidi lavale toomist väärt.

See kava sündis tegelikult koduigat-susest. Vahel läheb meel väga kurvaks, kui pole aega Võrumaale sõita. Siis saab minna koju juttude või laulude kaudu. Kuna Võrumaa ja murdekeele järele igatsejaid oli ümberringi veel, siis tänu sellele me kokku saime ja jäime.

Kas võru keeles näitlemine on kuidagi kergema vastupanu teed minek? Selles mõttes, et tähelepanu on ju garanteeritud üksnes välise originaalsuse tõttu?

Liikumata panevaks jõuks saab siiski olla armastus selle vastu, mida teed, ja

teadmine sellest, mida tahad öelda. Tallinnas olles on tekkinud Võrumaale mõeldes mingi tunne, mis on kombinatsioon tänutundest, süütundest ja auvõlast, aga parimas tähenduses. Tahaks jagada teistega seda, mida meile „teele“ kaasa anti.

Kuigi, küsimus on mõnes mõttes küll õigesti küsitud. Ka meil oli proovi- perioodil kõhklus, kas ei aja me mitte liialt omaenda asja, kus kõrvaltvaataja jaoks on kandvaks vaimuks vaid võru keel ning sedagi ainult neil, kel on selle- ga vähem kokkupuudet olnud. Kuid tundub, et kartused olid asjata.

Kas võru keeles saab publikuga parema kontakti? On see kuidagi siiram ja südamlikum kui eestikeelse kava tegemine?

Võrukeelse teksti ettekandmine esitab ka kirjakeelsele publikule kõrgendatud nõudmisi – tuleb kuulata tähelepa- nelikumalt, kui harjutud. Saalis on seni olnud inimesed, kel on murdekeele vas- tu spetsiifilisem huvi. Tagasiside järgi saab kohe aru, kes saalis on võrukas ja kes „eestlane“. Võrokestel on ikka võro- keste naljad. On palju sõnu, mis ainult võrokese jaoks midagi tähendavad – näiteks „tsukrukrõngel“. Kõik teavad, et tegu on pruuni suhkrukringliga, mi- da sai Võru linnas keldris asuvast „pii- mäpuudist“ osta.

Ka mulle on öeldud, et kui kõnelen võru keeles, on tunne, et olen teine ini- mene ja oleks tarvis uuesti tuttavaks saada.

Kas publik võtab seda etendust Võ- rumaal ja Tallinnas erinevalt vastu?

Jah. Võtab küll. Tallinnast eemal on inimesed eelarvamustevabad, vaoshoi- tumad, kuid tänulikumad. Suvel käisi- me sama kavaga ka Lõuna-Eestis ning see sai enesele uue elu. Kui oled näiteks hommikul just Põlva kalmistul vanava- nemate hauale lilli viinud ning õhtul loe-

„Zetod”, (vasakult): Artur Linnus, Jalmar Vabarna, Heimar Puurmaa ja Jaanus Viskar.

takse Amanda Feigenbaumi luuletust, mis kirjeldab sama teekonda, siis on pilt silme ees muidugi elavam ja värskem, kui seda Tallinnas meenutades.

KRISTJAN PRIKS (ansambli „Zetod” juhendaja)

Võtke kokku „Zetode” kui bändi eksisteerimise õigustus. Mida sellist te teete, mida keegi teine ei tee? Miks te seda teete?

„Zetod” mängivad seda, mida esisad ja -emad on laulnud, aga trummi-de, kitarride ja akordioni bändiseadetes. Oma kodukandi laulud oma rahvarõivais kõlavad vägevamalt kui igapäevariietuses linnaisandate ninanokkimine. Teevad teisedki nii (seda vägevat, mitte ninanokkimist, näit. „Lõkõriq”), aga nii

noored tavaliselt pillide taga sellist energiat ei vahenda. „Zetod” ei kasuta energiat vallandamiseks müra, vaid läbimõeldud koosmängu. Seto keel ja nende loomupäraselt häbenematu olek lisab sellele veel mahla juurde.

Kas bändi nimi vihjab sellele, et te olete just nagu setod, aga päriselt siiski mitte?

Mina pole nime saamisega kursis, aga visuaalselt viitab lõimumisele küll – see on minu isiklik arvamus, tagantjärele.

Kui palju teie loomingust on lõuna-eestikeelne?

Eestikeelset polegi.

Kas setu keeles laulda on kuidagi vahetum ja siiram kui eesti keeles? Kui palju publikut te sellega kaotate ja kui palju juurde võidate?

Vahetum ja kõlab palju paremini. Iga osa publikust on võit. Ei kaota midagi.

Võib vist öelda, et eestikeelse muusika publik Eestis on üsna kindlalt piiritletav – kõik, kes oskavad eesti keelt. Setu keelega pole see hoopiski nii, küllap kuulatakse teid ka Tartus, Viljandis ja Tallinnas? Kas teie publikul midagi ühist ka on?

Kes saab lihtsalt energialaengu, kes hea tuju, mõnele läheb rahvakultuur ka korda. Lood on heakõlalised ja hoogsad, tekst humoorikas. Kes aru ei saa, võib tajuada, et on sümpaatne. Mul on raske publikut kirjeldada, olen vähestel kontsertidel ise käinud. Õpetan peamiselt lugusid. Aga stringe on küll lavale loobitud.

Kas setu keeles võib kõigest laulda? Kas näiteks poliitiline päevakajaline muusika oleks mõeldav?

Ja lauldaksegi igal teemal, poliitiline päevakaja on olemas. See on elav laulukultuur, mitte linnareservaadi muuseumivariant. „Zetode” repertuaaris on ka omaloomingulisi palasid bändi kokkulemisesest ja muust eluolust.

Märkused:

* Terminit „lõunaeesti keel” kasutan siinkohal üksnes võru ja setu keele ühisnimetajana. Termin on pärinud küll ametliku staatuse riikliku programmi „Lõunaeesti keel ja kultuur” kaudu, pole aga täpne, sest Edela-Eestil pole sellega pistmist. Sisuliselt ei saa rääkida ka tartu- või mulgimurdelisest kaas-aegsest kultuurist, kuigi Võru Teatriateljee „Ennola” on osaliselt Tartu (Rõngu) murdes. Täpsem oleks „kagueesti keel”. Aga „võro kiil” kui kõige lühem ja rahvalikum on ehk kõige elujõulisem.

Praegu on keele kirjakuju lapsekingades nagu tema nimetaminegi. „Põua ja vihma...” pealkirja kohta leidsin otsingustüsteemi esi-

Veiko Märka.

mese nelja viite seast kolm varianti, kusjuures see ainus, mis kordus, oli kindlasti vale. Nii võib tänapäeval veel teatud mõõndustega kasutada vastandit „võru keel” – „kirjakeel”.

** Nii selle lõigu kui ka enam-vähem kogu loo juures võib viidata Ain Mäeotsa ja Sven Karja intervjuule „Keel vormib tunnetust” („Sirp” 27. IX 2002).

*** Mitte ainult Ülle pere. Kui Merle Jäägeri tütar Ode proloogis noore Taarkana lavale astus, käis publiku seast kohe kahin läbi: „Täitsa ema nägu!”